

ԴԵՈՆԹԻԿ ԵՂԱՆԱԿԱՎՈՐՈՒԹՅԱՆ ԴՐՍԵՎՈՐՄԱՆ ՄԱԿԱՐԴԱԿՆԵՐԸ ԼՐԱԳՐԱՅԻՆ ԽՈՍՈՒՅԹՈՒՄ

ՍՅՈՒՋԱՆՆԱ ԹԱԴԵՎՈՍՅԱՆ

Հոգվածում փորձ է արվել ուսումնասիրելու դեոնթիկ եղանակավորության դրսևորման մակարդակները լրագրային խոսույթում՝ հիմնվելով ֆրանսիացի լեզվաբան Պ. Շարոդոյի տեսակետի վրա: Ուսումնասիրությունը կատարված է «L'Humanité» ամսագրում լույս տեսած Ժան-Էմանուել Դուբուենի հեղինակած առաջնորդող հոգվածի հիման վրա:

Առաջնորդող այս հոգվածում դեոնթիկ եղանակավորությունը բացահայտ մակարդակում դրսևորվում է ձայնարկությունների և անդեմ դարձվածքների, փոխաբերությունների, հետտորական հարցի միջոցով, իսկ ոչ բացահայտ մակարդակում՝ սուբյեկտիվ գնահատողական արժեք արտահայտող լեզվական եղանակավորիչների միջոցով, որոնց թվում դասվում են արժեաբանական բնույթի ածական և գոյական անունները, բացասական հարանշանակություն ունեցող լեզվական միավորները, **on** և **nous** դերանունները, չակերտների կիրառությունը՝ հեղինակի հեզնական դիրքորոշումն արտահայտելու նպատակով:

Հոգվածն առանձնակի հետաքրքրություն է ներկայացնում դեոնթիկ և էպիսթեմիկ եղանակավորությունների միահյուսման տեսանկյունից, ինչը հետագա առանձին ուսումնասիրության առարկա կարող է լինել:

Քանալի բաներ – դեոնթիկ եղանակավորում, էպիսթեմիկ եղանակավորում, արժեաբանություն, գնահատողականություն, փոխաբերություն, տեքստի բացահայտ և ոչ բացահայտ մակարդակ:

Ինչպես հայտնի է, դեոնթիկ եզրույթն առաջացել է լատիներեն *ta deonta* բառից, որը նշանակում է այն, ինչ պետք է: Դեոնթիկ եղանակավորությունը վերաբերում է պարտավոր լինելուն (*le devoir*) և իրավունքին (*le droit*)՝ պարտավորվածության (*obligation*) և թույլտվության (*permission*) իմաստային դաշտում: Պարտավորվածությունը կարող է լինել արտաքին և ներքին: Ներքին պարտավորվածությունը կախված է բանախոսից: Ֆրանսիացի լեզվաբան Շարոդոն բացատրում է, որ այս դեպքում բանախոսը գործում է՝ ելնելով էթիկայի կանոններից:

«Le locuteur justifie son projet de faire, au nom d'une valeur éthique»¹.

Այսինքն՝ ներքին պարտավորվածության դեպքում բանախոսն առաջնորդվում է ոչ թե սուբյեկտիվ զգացումներով, այլ բարոյական պարտքի գի-

¹ Charaudeau P. Grammaire du sens et de l'expression. Paris, 1992, p. 602.

տակցությամբ, որը համահունչ է հանրության մեջ գործող բարոյաէթիկական արժեքաբանական համակարգին:

Մինչդեռ արտաքին պարտավորվածությունը, ըստ Շարոդոյի, կախված է բանախոսից, այլ մեկ ուրիշից, որն իրավունք ունի բանախոսին հրահանգ տալու:

Ինչպես նշում է Շարոդոն.

«*L'obligation externe ne dépend pas du locuteur mais d'un autre qui a pouvoir pour donner un ordre au locuteur*»².

Շարոդոյի մոտեցմանն ավելացնենք նաև, որ ներքին պարտավորվածությունը դրսևորվում է նաև այն դեպքում, երբ բանախոսի հրահանգն ընդունվում է հասցեատիրոջ կողմից և դառնում է գործելու մղում: Այս դեպքում պարտավորվածությունը նմանվում է կարգադրության, և խոսույթի հասցեատերը ենթարկվում է այդ հրահանգին, որը դառնում է իր գործելու դրդապատճառը: Կարծում ենք, որ այս տեսակետը կարող է արգասաբեր լինել լրագրային խոսույթի քննության պարագայում:

Փորձենք դեոնոթիկ եղանակավորության դրսևորումները վերլուծել 2002թ. դեկտեմբերի 30-ին «L'Humanité»³ ամսագրում լույս տեսած առաջնորդող հոդվածում, որի հեղինակը Ժան-Էմանուել Դուբուենն է :

Հոդվածում անդրադարձ է արվում կլոնավորման խնդրին: Ուսումնասիրվող նյութը հատկապես ուշագրավ է իր վերնագրով «*Stop! (Le clonage reproductif appliqué à l'être humain est, dans son fondement même, un crime contre l'humanité.) "Errare humanum est, sed perseverare diabolicum. " (Se tromper est humain, mais persévérer est diabolique.)*», ինչն էլ բավականին սուր և ազդեցիկ տպավորություն է թողնում ընթերցողի վրա:

Հոդվածագիրն իր վերնագրում մեջ է բերում բարոյախրատական բնույթի լատիներեն ասույթը, որը խորհրդանշում է մարդկային էության մեջ չարի և բարու համատեղ գոյությունը:

Stop ! Առաջին իսկ բառով հեղինակն արդեն կոչ է անում կանգ առնել՝ բացահայտ արտահայտելով իր վրդովմունքը, և հորդորում վերջ դնել նման գիտական փորձերին:

Crime գոյականի միջոցով կլոնավորումը որակավորվում է որպես ոճրագործություն մարդկության դեմ և բնութագրվում՝ **սադրանայական**, ոչ

² Charaudeau P., Idem, p. 607.

³ L'Humanité, 30 décembre 2002.

մարդկային արարք: Այստեղ **diabolique** ածականի օգտագործմամբ հեղինակը բացահայտ իր բացասական վերաբերմունքն է արտահայտում արծարծվող խնդրի շուրջ: Ելնելով Կատրին Կեբրա-Օրեկյոնիի «Ասություն լեզվական սուբյեկտիվության մասին» աշխատության մեջ ածականների դասակարգման սխեմայից՝ այս ածականը կարող ենք դասել գնահատողական, արժեաբանական բնույթի ածական անունների շարքում:

Ինչպես արդարացիորեն դիտարկում է Կատրին Կեբրա-Օրեկյոնի. «Ce qui différencie les adjectifs axiologiques des adjectifs non axiologiques est le fait qu'ils impliquent un jugement de valeur, positif ou négatif de l'objet dénoté par le substantif qu'il déterminent. Ce trait spécial des adjectifs axiologiques sont donc doublement subjectifs»⁴.

Վերլուծենք առաջին պարբերությունը:

I L'affaire est bien trop grave et sérieuse pour plaisanter. Si l'on en croit une communication trop adroite et huilée pour être honnête, l'humanité serait donc entrée dans une nouvelle ère, celle de la possibilité d'une reproduction non sexuée. Rien, bien sûr, n'assure que l'annonce faite du premier clonage humain est vraie. Toutefois, une "certitude" existe (hélas) bel et bien: l'état des connaissances en matière de biologie de la reproduction et les performances accomplies dans plusieurs espèces de mammifères font que, en ces jours maudits ou d'autres, un tel objectif n'est plus ou ne sera plus hors d'atteinte. Comme nous le déclare le généticien Axel Kahn: "Nous savons que cette technique est réalisable. Mais à chaque fois, le taux de réussite varie de 1 sur 80 à 1 sur 100".

Հոդվածագիրը չի թաքցնում իր զգացմունքները՝ ներկայացնելով իրավիճակը որպես ծանր և լուրջ, որտեղ ակնհայտ երևում է նրա մտահոգությունը: Նա օգտագործում է արժեաբանական – գնահատողական ածականներ, ինչպիսիք են **grave, sérieuse**, որոնք ավելի ազդեցիկ է դարձնում **bien, trop** սաստկական իմաստ ունեցող մակբայների միջոցով:

Նշենք նաև, որ մեր ուսումնասիրությունները թույլ են տալիս եզրակացնել, որ առաջնորդող հոդվածներում, ինչպես նաև այս առաջնորդող հոդվածում, հեղինակները շատ հաճախ օգտագործում են **on, nous** դերանունները, որոնց միջոցով խոսում են ողջ հանրության անունից, և ընթերցողը կարող է իրեն նույնպես ընդգրկված զգալ, որն արձանագրվում է հետևյալ նախադա-

⁴ Kerbrat-Orecchioni C. L'énonciation: De la subjectivité dans le langage. Paris, 1999, p. 102.

սույթան մեջ՝ ընկալվելով որպես ներքին պարտադրանքի եղանակավորություն.

Si *l'on* en croit *une communication* trop adroite et huilée pour être honnête, *l'humanité serait donc entrée dans une nouvelle ère, celle de la possibilité d'une reproduction non sexuée*.

Trop adroite et huilée pour être honnête բառակապակցության մեջ **adroite** և **huilée** ածականները ստանում են բացասական հարանշանակություն (connotation), որոնք առավել շեշտադրված են **trop** մակբայի օգտագործման շնորհիվ, որի միջոցով հեղինակն արտահայտում է իր թերահավատությունն արծարծվող խնդրի շուրջ:

Հեղինակն իր քննադատական բացարձակ մոտեցումն արտահայտում է եղանակավորող մակբայների միջոցով: Օրինակ՝ **bien sûr** եղանակավորիչը կարող է ժխտական նախադասության համատեքստում նմանատիպ իմաստ ձեռք բերել:

Օգտագործելով **Si l'on en croit** արտահայտությունը, ինչպես նաև **"certitude"** բառը, որը չակերտների մեջ է, հեղինակը կասկած է արտահայտում իր իսկ ներկայացրած տեղեկատվության իսկության նկատմամբ, որը կարող ենք գնահատել իբրև էպիսթեմիկ եղանակավորության լեզվական դրսևորում:

Ինչպես հայտնի է, էպիսթեմիկ եղանակավորությունը վերաբերում է աշխարհի նկատմամբ ունեցած գիտելիքի հավաստիության աստիճանին:

*L'épistémique exprime le marquage de la fluctuation de la connaissance que le sujet a du monde*⁵.

Մեր վերլուծության շրջանակներում մեզ շրջապատող աշխարհի և երևույթների մասին իմացությունը հանդես է գալիս ասույթներում՝ քերականական և բառային միավորների միջոցով, որոնք ստանձնում են այդ համատեքստում էպիսթեմիկ եղանակավորիչների գործառույթ: Վերջիններս բացահայտ փոխում են ընթերցողի՝ տեքստից ստացած սկզբնական տպավորությունը կամ նախադրույթային բովանդակության արժեքը, որը տեղակայվում է բացարձակ անորոշությունից մինչև ընդհանուր որոշակիություն տանող սանդղակում, այն է՝ անտեղյակությունը (ignorance), հավատքը (croyance), իմացությունը (savoir), տեղեկացվածությունը (connaissance), համոզվածությունը (certitude):

⁵ **Laurend'eau**. Modalité, opération de modalisation et mode médiatif. Rouen, 2004, p. 4.

Պետք է նշենք, որ **"certitude"** արտահայտող եղանակավորիչը երբեմն կարող է ունենալ կասկածի իմաստ. բանախոսը միշտ չէ, որ վստահ է իր ասածին, ինչն էլ արձանագրել ենք այս հոդվածում, քանի որ օգտագործված է չակերտների մեջ՝ ստանալով բառարանում արձանագրված իմաստի նկատմամբ հակադիր իմաստ:

Ի լրումն վերը նշվածի՝ հեղինակն օգտագործում է **hélas** ծայնարկությունը, որը ցույց է տալիս տեքստի բացահայտ մակարդակում հեղինակի ասիստանքն ու ցավը մարդու կլոնավորման փաստի նկատմամբ, չնայած այն հանգամանքին, որ նա այն փակագծերի մեջ է գրել: Նրա բացասական վերաբերմունքն արտահայտվում է նաև **ces jours maudits** արտահայտությամբ, որով կլոնավորման իրականացման ժամանակաշրջանը համարում է անիծյալ դարաշրջան հասարակության համար: Կրկին արձանագրվում է հեղինակի անձնական զգացմունքների բացահայտ ներխուժումը խոսույթ:

Անդրադառնանք երկրորդ պարբերությանը:

II **"Réalisable."** Voilà bien le mot. En ce début de XXIe siècle, ceux qui **cherchaient en vain un choc de civilisation, un vrai, l'avaient sous les yeux et ne le voyaient pas**. Il est énorme et voit s'affronter dans l'effroi d'une possible nuit noire ceux qui **bricolent l'humain** et la conscience de ceux qui, contre **les vents du néoscientisme, tentent de faire barrage à la désacralisation de l'humain**. Car le débat, tout pollué soit-il par les éprouvettes et les chaînes ADN, est d'abord et avant tout éthique et il ne suffit pas de s'étonner du bulletin de victoire **d'une sinistre brigade** sans en anticiper les dangers.

Այս պարբերությունում հեղինակը մեջ է բերել **"Réalisable"** բառը՝ օգտագործելով այն չակերտների մեջ, արտահայտել է իր հեգնական վերաբերմունքն այդ խնդրի նկատմամբ: Մի կողմից հնչեցրել է գիտնականների ծայնը, որոնք նման ծրագրերն իրատեսական են համարում, մյուս կողմից, գնահատելով այդ իրատեսական ծրագրերը, ներկայացրել է որպես քաղաքակրթական աղետ:

Լրագրողը մատնացույց է անում կլոնավորման հետևորդներին, որոնք ոչինչ չեն տեսնում և ձգտում են քաղաքակրթությունների բախում առաջացնել **en vain un choc de civilisation**, նրանց անվանում է դիլետանտներ, որոնք իրականացնում են իրենց գործունեությունը՝ մարդ-մեքենա «հավաքելով», որն արտահայտվում է **bricoler l'humain** բառակապակցության միջոցով: Նշենք, որ **bricoler** բայն ունի բառարանային հետևյալ սահմանումը՝ faire quelque chose de ses propres mains, որն այս համատեքստում ստանում է խիստ նվաստական հարանշանակություն: Մյուս կողմից հոդվածագիրը ներկայացնում է

նրանց հակառակորդներին, որոնք դեմ են մարդուն սրբությունից, իր եզակի բնույթից զրկելուն: Այս պայքարը ներկայացված է որպես Չարի ու Բարու արժեաբանական հնչողություն ունեցող պայքար, որը կարող է ողբերգական ավարտ ունենալ: Հեղինակն իր ընդգծված բացասական գնահատականն է արտահայտում կլոնավորման հնարավոր իրականացման նկատմամբ:

Նշենք, որ նա օգտագործում է փոխաբերություններ, որոնք նկատվում են նաև տեքստի հետագա զարգացման ընթացքում:

Օգտագործելով այնպիսի արտահայտություններ, ինչպիսիք են՝ *les vents du néoscientisme, la désacralisation de l'humain, l'effroi d'une possible nuit noire*, որոնք նվաստական և խիստ հուզական արժեք ունեն, հեղինակը բացահայտ արտահայտում է իր ամբողջ անվստահությունը կլոնավորման կողմնակիցների նկատմամբ և նրանց անվանում «*կործանարար ջոկատ*» (*une sinistre brigade*): Հեղինակային վերաբերմունքի ներազդողական արժեքը հատկապես դրսևորվում է տեքստի հետագա բովանդակության մեջ՝ *ces sinistres personnages* արտահայտությամբ:

Երրորդ պարբերությունում արժեաբանական դրսևորումն իրականանում է նաև, ինչպես արդեն նշել ենք, բազմաթիվ փոխաբերությունների միջոցով:

III *Chacun sent bien qu'au-delà de l'éventuel clonage thérapeutique, l'homme poursuit un rêve prométhéen. Égaler la nature, la dominer et, non pas contrôler la reproduction, mais inventer la création à l'identique. Un goût d'éternité grotesque et absurde que l'intelligence de l'homme ne parvient pas à chasser de son inconscience. Seulement voilà, le clonage reproductif appliqué à l'être humain, qu'il soit motivé par la célébrité, l'argent ou des croyances tordues, reste dans son fondement même un crime contre l'humanité. Qui vise à l'assujettissement de l'autre. Qui dénie le plus fondamental bien commun de l'espèce humaine: l'unicité. Or, tuer dans l'ouf l'unicité comme principe inaliénable ouvre la porte à la "production " de " sous-hommes " voire, à terme, de "surhommes" classés, catalogués, choisis pour des critères physiques ou ethniques, "produit" à la chaîne parce qu'ils sont blonds, grands, forts... C'est Hitler au XXIe siècle !*

Հեղինակը կլոնավորման միջոցով մարդ ստեղծելու ցանկության մեջ տեսնում է պրոմեթևսյան երազանքի յուրատեսակ դրսևորում: Ինչպես հայտնի է, Պրոմեթևսը մարմնավորում է մարդու պայքարը և նրա ձգտումը՝ հավասարվել բնության ուժին, անգամ իշխել նրան՝ ձգտելով ստեղծել մարդ արարածին՝ սեփական նմանությամբ: Օգտագործելով այս ոճական հնարը, անդ-

րադարձ անելով հայտնի հունական միֆին՝ հեղինակը կարծես կոչ է անում գործողության՝ հանուն մարդկային երջանկության, որը պետք է հաշտ ապրի բնության օրենքների հետ: Հեղինակը, խոսելով կոնավորման կողմնակիցների այն ցանկության մասին, որ մարդ արարածին ուզում են «արտադրել» ըստ իրենց ցանկության, նրանց որակավորում է որպես XXI դարի նացիստներ:

Այսպիսով, փոխաբերությունը մենք դիտում ենք իբրև դեռնաթիկ եղանակավորման դրսևորման միջոց ոչ բացահայտ մակարդակում :

Չորրորդ վերլուծվող պարբերությունում հեղինակի գնահատողական վերաբերմունքը դրսևորվում է հետևյալ ածականների ստորակարգման միջոցով:

La liberté de chercher - notamment à des fins thérapeutiques - doit s'arrêter où commence l'intégrité de la personne. Elle n'autorise en rien d'intenter à la vie. Et l'éthique consiste bien à définir quels sujets de recherche sont légitimes ou non. Entre l'état des scientifiques, ***des besoins légitimes d'avancées médicales*** et des financiers qui voient là un champ infini de profits, les nations et l'humanité tout entière sont confrontées à un risque majeur: la victoire du " moins-disant " éthique. ***Y a-t-il tant de distance entre l'homme-rustine et l'homme dupliqué ? Il n'est pas trop tard pour qu'un arsenal législatif contraignant - et mondial - soit mis en place. Vite.***

Հոդվածագիրը մարդկային կյանքը և արժանապատվությունը վեր է դասում ամեն ինչից:

Ըստ հեղինակի՝ նման գիտնականներին թվում է, որ իրենք լուծել են բարոյաէթիկական խնդիրներ՝ մարդուն պարզաբերելով հավիտենական կյանք, մինչդեռ ժամանակն է, որ վերջ դրվի նման գործելակերպին, որը համաշխարհային մակարդակով կարող է վերածվել աղետի:

Օգտագործելով այնպիսի ոճական հնար, ինչպիսին հոետորական հարցն է՝ ***Y a-t-il tant de distance entre l'homme-rustine et l'homme dupliqué ? Il n'est pas trop tard pour qu'un arsenal législatif contraignant - et mondial - soit mis en place. Vite,*** հոդվածագիրն անթաքույց արտահայտում է իր քննադատական դիրքորոշումը և կոչ է անում անհապաղ միջոցներ ձեռնարկել, քանի դեռ ուշ չէ՝ կիրառելով ***vite*** մակբայը, որը հրահանգի իմաստ է ձեռք բերում:

Dans les processus de décisions, face à un combat, une recherche, il y a toujours moment où l'on doit lever la tête et se dire: nous continuons ou nous nous arrêtons? Nous y sommes.

il convient de lever la tête անդամ դարձվածքի միջոցով հորդորում է մի պահ կանգ առնել և դադարեցնել այդ անընդունելի, անմարդկային հետազոտությունը:

Մեր վերլուծությունը թույլ է տալիս եզրակացնել, որ հողվածագիրն արտահայտել է իր քննադատական կարծիքը՝ դիմելով լեզվական տարբեր միջոցների: Տեքստի բացահայտ մակարդակում նա օգտագործել է արժեաբանական հարանշանակային իմաստ ունեցող այնպիսի բառեր, ինչպիսիք են՝ **crime**, **diabolique**, ոճական հնարներ, ինչպիսիք են փոխաբերությունը կամ հոնտորական հարցը: Հեղինակը երբեմն փորձել է թաքցնել իր հորդորական տոնը՝ օգտագործելով անդամ եղանակավորիչներ, օրինակ՝ **dans ces cas-là, aussi, il convient de lever tête**.

Ոչ բացահայտ մակարդակում որպես եղանակավորիչ հանդես են գալիս **on** և **nous** դերանունները՝ արտաքին պարտադրանքի եղանակայնությունը վերափոխելով ներքին պարտադրանքի եղանակայնության:

Այսպիսով, բացահայտ և ոչ բացահայտ մակարդակներում մենք նկատում ենք դեոնթիկ եղանակավորության դրսևորումներ: Վերջիններս մասնավորապես ընկալվում են որպես ներքին պարտավորվածություն և անհապաղ գործելու անհրաժեշտություն, որպես հանրության սրբազան պարտք՝ արգելելու քաղաքակրթական աղետի հանգեցնող գիտական փորձերը:

УРОВНИ ПРОЯВЛЕНИЯ ДЕОНТИЧЕСКОЙ МОДАЛЬНОСТИ В ДИСКУРСЕ ПРЕССЫ

СЮЗАННА ТАДЕВОСЯН

В настоящей статье сделана попытка исследовать уровни проявления деонтической модальности в дискурсе прессы, основываясь на точке зрения французского лингвиста П. Шародо. Исследование произведено на основании передовицы Жана-Эммануэля Дукуэнна, вышедшей в свет в журнале “L’Humanité”.

В этой передовице деонтическая модальность на явном уровне проявляется посредством междометий и безличных оборотов речи, метафор, риторического вопроса, а на неявном уровне – посредством языковых модальных слов, выражающих субъективную ценностную стоимость, к числу которых причислены имена прилагательные и существительные, имеющие отрицательную коннотацию языковые единицы, местоимения *on* и *nous*, использование кавычек, с целью выражения иронической позиции автора.

Настоящая статья представляет особый интерес с точки зрения переплетения деонтической и эпистемической модальностей, что может стать предметом последующего отдельного исследования.

Ключевые слова – деонтическая модальность, эпистемическая модальность, стоимология, ценностность, метафора, явный и неявный уровень текста.

LEVELS OF MANIFESTATION OF DEONTIC MODALITY IN JOURNALISTIC DISCOURSE

SYUZANNA TADEVOSYAN

This article attempts to study the levels of manifestation of deontic modality in journalistic discourse based on the point of view of the French linguist P. Sharodo. The analysis was made on the basis of Jean-Emmanuel Duchene's leading article, published in the journal "L'Humanité".

Deontic modality in this leading article manifests itself on an explicit level through interjections and impersonal turns of speech, metaphors, a rhetorical question, and on an implicit level – through language particles expressing subjective evaluative value, among which are listed adjectives and nouns of valueologic nature, language units having negative connotation, **on** and **nous** pronouns, the application of quotation marks with the purpose to express the ironic position of modality.

The present article is of particular interest in terms of the interweaving of deontic and epistemic modalities, which can become a subject for the future separate study.

Key words – deontic modality, epistemic modality, valueology, evaluation, metaphor, explicit and implicit text level.